

صلاحیت جهانی در رسیدگی به جرایم جنگی

از منظر حقوق بین الملل با نگرشی بر حقوق ایران

تألیف:

دکتر سعید حکیمی‌ها

عضو هیئت علمی گروه حقوق دانشگاه جامع امام حسین (ع)

دکتر سعید اسرار ضیایی

عضو هیئت علمی گروه حقوق بین الملل دانشگاه قم

دانشگاه جامع امام حسین (ع)

مؤسسه چاپ و انتشارات

۵۰۲

سری حقوق - ۳

سرشناسه	حکیمی ها، سعید، ۱۳۴۰-
عنوان و پدیدآور	صلاحیت جهانی در رسیدگی به جرایم جنگی از منظر حقوق بین الملل با نگرشی بر حقوق ایران / سعید حکیمی ها، سید یاسر ضیایی.
مشخصات نشر	تهران: دانشگاه جامع امام حسین (ع)، مؤسسه چاپ و انتشارات، ۱۳۹۵.
مشخصات ظاهری	۲۷۲ ص: مصور (بخشی رنگی)، جدول.
شابک	۹۷۸-۹۶۴-۴۵۲-۵۲۱-۶
وضعیت فهرست نویسی	فیا.
فروست	دانشگاه جامع امام حسین (ع)، مؤسسه چاپ و انتشارات: حوزه علوم انسانی؛ ۵۰۲، سری حقوق؛ ۳.
موضوع:	صلاحیت قانونی (حقوق بین الملل) (Jurisdiction (International law))
موضوع:	صلاحیت قانونی - ایران (Jurisdiction—Iran)
موضوع:	جرایم جنگی (War crimes)
موضوع:	جرایم جنگی (حقوق بین الملل) (War (International law))
موضوع:	حقوق جزا - ایران (Criminal law - Iran)
موضوع:	دادگاه های بین المللی (International criminal courts)
شناسه افزوده	سعیدی، سید یاسر ۱۳۶۳-
شناسه افزوده	دانشگاه جامع امام حسین (ع)، مؤسسه چاپ و انتشارات.
رده بندی کنگره	۱۳۹۵: ۷۳۸/۲۰۰۲ K7
رده بندی دیویی	۴/۳۴۱
شماره کتابشناسی ملی	۴۵۹۳۵۲۲

کلیه حقوق اعم از چاپ و تکثیر، نسخه برداری، ترجمه و اقتباس رای دانشگاه جامع امام حسین (ع) محفوظ است.

• عنوان: صلاحیت جهانی در رسیدگی به جرایم جنگی از منظر حقوق بین الملل با

نگرشی بر حقوق ایران

• تألیف: دکتر سعید حکیمی ها، دکتر سید یاسر ضیایی

• ویراستار ادبی: معصومه کریمی بخش

• صفحه آرای: ناهید آقامیرزایی

• طراح جلد: میثاق گرافیک

• نوبت چاپ: اول (بهمن ۱۳۹۵)

• شمارگان: ۱۰۰ نسخه

• قیمت: ۱۹۰٫۰۰۰ ریال

• نشانی: تهران، بزرگراه شهید بابایی، بعد از پل لشکرک، دانشگاه جامع امام حسین (ع)، معاونت پژوهش.

مؤسسه چاپ و انتشارات، تلفن: ۷۳۸۲۸۲۶۰، ۷۷۱۰۵۷۶۰ همراه: ۰۹۱۲۴۸۷۰۰۱۷ دورنگار: ۷۷۱۰۵۷۵۲

• مرکز پخش: تهران، میدان فردوسی، فروشگاه و نمایشگاه مؤسسه چاپ و انتشارات، دانشگاه جامع امام حسین (ع)،

تلفن: ۸۸۸۳۹۲۹۷ همراه: ۰۹۱۰۱۵۲۶۲۳۴

فهرست اجمالی مطالب

صفحه	عنوان
مقدمه	 (نورده)
۱	بخش اول: صلاحیت جهانی از منظر حقوق بین الملل
۳	فصل اول: مفهوم و جایگاه «صلاحیت دولت» در حقوق بین الملل
۱۱	فصل دوم: مفهوم و جایگاه «صلاحیت جهانی» در حقوق بین الملل
۶۳	بخش دوم: صلاحیت جهانی در رسیدگی به جرایم جنگی از منظر حقوق بین الملل
۶۵	فصل سوم: مفهوم و جایگاه «جرائم جنگی» در حقوق بین الملل
۱۰۱	فصل چهارم: مفهوم و جایگاه «صلاحیت جهانی» در رسیدگی به جرایم جنگی
	در حقوق بین الملل
۱۵۱	بخش سوم: صلاحیت جهانی در رسیدگی به جرایم جنگی از منظر حقوق ایران
۱۵۳	فصل پنجم: «صلاحیت جهانی» در حقوق ایران
۱۷۳	فصل ششم: «صلاحیت جهانی» در رسیدگی به جرایم جنگی در حقوق ایران
۱۹۵	جمع بندی و پیشنهاد
۲۰۵	ضمایم
۲۲۷	فهرست منابع

مقدمه

بعد از کنفرانس وستفالی^۱ و بازتعریف مفهوم جدیدی از دولت در حقوق بین الملل، اصولی محور روابط بین المللی قرار گرفتند که از جمله آن احترام به حاکمیت و تمامیت ارضی دولت‌ها و عدم مداخله در امور داخلی یکدیگر بوده‌اند. حاکمیت دولت در قلمروی سرزمینی و فراسرزمینی^۲ جایی متضمن اعمال صلاحیت است که حقوق بین الملل آن را ممنوع نکرده باشد. در قاعده اریوس در دیوان دائمی دادگستری بین المللی مهمترین سؤال این بود که آیا قلمروی صلاحیت تا جایی است که حقوق بین الملل مجاز دانسته است (نگرش تجویزی) یا تا حدی است که حقوق بین الملل آن را منع نکرده باشد (نگرش منع کننده)؟ دیوان با پذیرش این رویکرد که «هر آنچه در حقوق بین الملل منع نشده است، مجاز است»^۳، نشان داد که از نظر دیوان حوزه صلاحیت دولت‌ها وسیع تر از آن است که آنها تصور می کردند.

با پیدایش تحولات جدید بین المللی و از جمله پذیرش هنجارهای مشترک بین المللی از سوی جامعه بین المللی در کنار نظریه پردازی اندامندانی چون گروسیوس توسل به صلاحیت جهانی به عنوان یکی از روش های حفظ ارزش های جامعه بین المللی به رسمیت شناخته شد. هر چند مبنای این صلاحیت ریشه در حقوق بین الملل عرفی دارد اما با پذیرش این اصل معاهدات متعددی موجب تعمیم حقوق بین الملل قراردادی به این امر گردید. در لایه های اسناد بین المللی، رویه قضایی ملی و بین المللی و رویه بین المللی دولت های دست از اصول و شروای ناظر بر صلاحیت جهانی قابل احصا است که می توان از آنها به «حقوق بین الملل صلاحیت

۱. کنفرانس وستفالی یا وستفالیا (Westphalia) پس از پایان جنگ های سی ساله مذهبی (۱۶۱۸-۱۶۴۸) از سوی کشورهای اروپایی برگزار شد. طبق معاهده منعقد شده در این کنفرانس دولت های نوظهور به رسمیت شناخته شدند و نظریه حاکمیت کشوری با مفهوم جدیدش در حقوق موضوعه به طور ضمنی مطرح شد. بعد از این هیچ کشوری اجازه نداشت اراده خود را به دیگران تحمیل کند. این قاعده جانشین عقیده قرون وسطایی «جامعه مشترک» شد.

محمدرضا ضیایی بیگدلی، حقوق بین الملل عمومی، نشر گنج دانش، چاپ چهل و دوم، ۱۳۹۱،

جهانی» که خود شاخه‌ای از «حقوق بین‌الملل صلاحیت» است، یاد کرد. صلاحیت جهانی بر خلاف سایر مبانی سنتی صلاحیت (سرزمینی، شخصی و واقعی) که بر پیوند صلاحیتی مبتنی بود، صرفاً مبتنی بر حضور یا دستگیری متهم در سرزمین دولت اعمال‌کننده صلاحیت است.^۲ اولین جرم بین‌المللی که صلاحیت جهانی به سبب آن ظهور کرد، دزدی دریایی بود. فلسفه جرم بین‌المللی بودن دزدی دریایی این است که جرم در قلمرویی ارتکاب می‌شود که تحت حاکمیت هیچ دولتی نیست. اما این فلسفه در روند تکمیل خود تعدیل شد و به جرایم جدی بین‌المللی که حیات بشریت را تهدید می‌کند، تعمیم یافت. در واقع فلسفه دیگر صلاحیت جهانی، مبارزه با بی‌کیفری و ایجاد پناهگاه امن برای مجرمین بین‌المللی بود^۳ که مانع از فرار مجرمان به قلمرو دولت‌هایی می‌شد که برای آنها پناهگاه حقوقی بود.

امروزه صلاحیت جهانی در رسیدگی به جرایم متعددی به رسمیت شناخته شده است که تنها درخصوص سه مورد از آنها می‌توان گفت جنبه حقوق بین‌الملل عرفی پیدا کرده است: یعنی جرایم علیه بشریت، جرایم جنگی و نسل‌کشی که در صلاحیت دیوان بین‌المللی کیفری نیز قرار گرفته‌اند. در طول قرن اخیر میلیون‌ها انسان به دلیل ارتکاب به جرایم نسل‌کشی، جرایم علیه بشریت و جرایم جنگی از این فته‌اند^۴، از این رو اعمال صلاحیت جهانی برای رسیدگی به این جرایم بین‌المللی از اهمیت و چندان برخوردار است.

جرایم جنگی^۵ از جرایم جدی بین‌الملل است که اعمال صلاحیت جهانی بر آن از سوی

1. International law of jurisdiction.

۲. برای مطالعه بیشتر ن. ک. پوربافرانی، حسن، ماهیت و انواع صلاحیت در حقوق جزای بین‌الملل، مجله مجتمع آموزش عالی قم، شماره ۱۲، ۱۳۸۱.

3. Gabriel Bottini, Universal Jurisdiction After The Creation Of The International Criminal Court, International Law And Politics, Vol. 36, 2004, p. 515.

4. Hon. Mary Robinson, The Princeton Principles on Universal Jurisdiction, 2001, p. 23, available at http://lapa.princeton.edu/hosteddocs/unive_jur.pdf

۵. هرچند در ادبیات انگلیسی از اصطلاح crime برای نقض‌های ارتكابی در سطح بین‌المللی استفاده شده است، اما در ادبیات فارسی اصطلاح «جنایت» برای نقض‌های ارتكابی در صلاحیت «محاكم بین‌المللی» و اصطلاح «جرم» برای نقض‌های ارتكابی در «صلاحیت محاکم ملی» استفاده شده است. لذا منظور از جرایم جنگی در اینجا نقض‌هایی است که در صلاحیت محاکم ملی در چارچوب صلاحیت جهانی قرار می‌گیرد و به نقض‌هایی که در صلاحیت دیوان بین‌المللی کیفری در چارچوب صلاحیت بین‌المللی قرار می‌گیرد به طور اختصاصی نمی‌پردازد.

جامعه بین‌المللی پذیرفته شده است. تشکیل دیوان نورمبرگ و توکیو و بعداً دو دیوان بین‌المللی کیفری برای یوگسلاوی سابق و رواندا نشان داد نه تنها جرایم جنگی می‌تواند سران دولتها و فرماندهان نظامی آنها را به پای میز محاکمه بکشاند بلکه حتی در مواردی قواعد مربوط به جرایم جنگی می‌تواند عطف بمسابق شود. با این حال رسیدگی به جرایم جنگی در محاکم بین‌المللی و محاکم ملی از تفاوت‌های ماهوی برخوردار است. به طور مثال رسیدگی در محاکم ملی مستلزم رعایت قواعد مربوط به مصونیت و عدم رسیدگی غیابی است. رسیدگی به جرایم جنگی از سوی محاکم ملی علاوه بر صلاحیت سرزمینی و شخصی، طبق صلاحیت جهانی نیز امکان‌پذیر است. هرچند تاکنون عموم اعمال این صلاحیت در رسیدگی به جرایم جنگی از سوی محاکم ملی در دست‌های توسعه یافته علیه دولت‌های در حال توسعه بوده است با این حال در دولت‌های در حال توسعه گرایش‌هایی برای تدوین مقررات مربوط به صلاحیت جهانی در اعمال این صلاحیت در جرایم جنگی مشاهده می‌شود.

برخی از اسناد بین‌المللی ناظر بر حقوق جنگ و حقوق بشردوستانه متضمن قواعدی هستند که نقض آنها می‌تواند جرم جنگی محسوب شود. با این حال نقض هر یک از قواعد حقوق مخاصمات مسلحانه اعم از حقوق جنگ و حقوق بشردوستانه جرم جنگی نیست. شرایط جرم جنگی تلقی شدن نقض هر قاعده در خود سند بین‌المللی ذکر شده است. با این حال برخی از دولتها با رویکردی موسع به طور یکجانبه اقدام به گسترش قلمروی اعمال صلاحیت جهانی در رسیدگی به جرایم جنگی کرده‌اند که بعضاً با اعتراض سایر دولتها مواجه شده است. مورد بلژیک شناخته‌شده‌ترین مورد است که با صدور قرار بازداشت بین‌المللی برای جرج دلبیو بوش رئیس‌جمهور سابق امریکا فشارهای بین‌المللی موجب اصلاح قوانین دلبیو بلژیک و انطباق آن با اصول و شرایط حقوق بین‌الملل ناظر بر صلاحیت جهانی در رسیدگی به جرایم جنگی شد.

جمهوری اسلامی ایران از گذشته‌های دور تا به امروز قربانی جنگ‌های بین‌المللی مختلف بوده است، ضمن اینکه گفتمان انقلاب اسلامی نیز ایجاب می‌کند تا از سایر مظلومان جهان از جمله مردم سرزمین‌های اشغالی فلسطین حمایت کند. از سوی دیگر بعد از پیروزی انقلاب اسلامی ایران، دولت‌های غربی نشان دادند که از همه ظرفیت‌های حقوقی خود از جمله

صلاحیت جهانی برای تحت فشار قراردادن جمهوری اسلامی ایران استفاده می کنند. به همین دلیل بررسی جایگاه صلاحیت جهانی در جمهوری اسلامی ایران و رویکرد حقوقی ایران به جرایم جنگی از اهمیت بسیاری برخوردار است.

جمهوری اسلامی ایران که پس از انقلاب اسلامی به دنبال حمایت از مظلومان بوده است، یکی از اهداف خود را تعقیب حقوقی سران رژیم صهیونیستی که مرتکب جرایم جنگی در سرزمین های اشغالی فلسطین شده اند، قرار داده است. مجلس شورای اسلامی در همین راستا دو طرح ناظر بر اعمال صلاحیت جهانی در خصوص رسیدگی به جرایم جنگی در سرزمین های اشغالی فلسطین تهیه کرده است که یکی از آنها به قانون تبدیل شده است. بررسی قوانین موجود در بین خصوص مستلزم ارزیابی جایگاه صلاحیت جهانی در حقوق ایران و انطباق آنها با اصول و شرایط سرزمین الملل در این رابطه است. لذا ابتدا لازم است مختصری درباره جایگاه صلاحیت جهانی به طور کلی و صلاحیت جهانی در جرایم جنگی به طور خاص از منظر حقوق بین الملل بیان شود. سپس جایگاه صلاحیت جهانی در حقوق ایران و نقاط ضعف و قوت قوانین مربوط به اعمال صلاحیت جهانی در رژیم صهیونیستی ارزیابی شود.

سعید حکیمی ها و سید یاسر ضیایی

زمستان ۱۳۹۵